

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

น้ำเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาประเทศทุกๆด้าน ทั้งภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ตลอดจนการอุปโภคบริโภค กอปรกับความต้องการใช้น้ำก็มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วตามสัดส่วนของจำนวนประชากร ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำขึ้น โดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรมที่มีการใช้น้ำมากและถูกเพ่งเล็งว่าเป็นภาคที่ใช้น้ำเปลืองที่สุด แต่ผลตอบแทนที่ได้รับกลับต่ำกว่าภาคการผลิตอื่นๆ จึงถูกเรียกร้องให้ใช้น้ำอย่างประหยัดและมีความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรน้ำ

ดังนั้น ทิศทางการบริหารจัดการน้ำชลประทานในอนาคต จึงมุ่งไปที่การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์จากน้ำชลประทานที่ได้รับการพัฒนาแล้ว แทนการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อขยายพื้นที่ชลประทานเป็นหลัก โดยมีกระบวนการคือการส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการน้ำชลประทานอย่างจริงจัง (กรมชลประทาน, 2548) ภายใต้อาณัติแผนการพัฒนาศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่ว่าด้วย “การให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เน้นการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศอย่างบูรณาการ เพื่อให้เกิดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน” และเพื่อเป็นการสนองนโยบายดังกล่าว กรมชลประทานจึงได้มีการถ่ายโอนภาระหน้าที่ (นโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540) ด้านการบริหารและจัดการการใช้ประโยชน์จากน้ำชลประทานไปให้เกษตรกร หรือภาคเอกชนเป็นผู้รับช่วงดูแลแทนรัฐ โดยรัฐจะปรับและลดบทบาทเป็นเพียงที่ปรึกษา และเป็นวิทยากรมาให้ความรู้ในเรื่องการบริหารและจัดการชลประทาน ทั้งนี้เพื่อต้องการสนับสนุนให้เกษตรกรเข้ามาจัดการชลประทานด้วยตนเอง เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้สึกรับผิดชอบและเป็นเจ้าของ และยิ่งเกษตรกรได้มีส่วนร่วมมากขึ้นเพียงใด ภาวะที่คิดจะดำเนินการเองก็มากขึ้นตามด้วย ดังนั้นรูปแบบการจัดการชลประทานที่เกิดขึ้นจะทำให้เกิดแนวทางในการปฏิบัติการชลประทานยุคใหม่ ที่มีเกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชลประทานและเป็นก้าวสำคัญในการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดการพัฒนา และสามารถจัดการโครงการชลประทานได้อย่างยั่งยืน

ในส่วนของภาคเหนือเอง ได้มีสำนักงานชลประทานที่1 จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ดูแลและรับผิดชอบโครงการชลประทานอยู่หลายๆ โครงการ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือ โครงการชลประทานแม่แตง (โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง) ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่ โดยส่งน้ำให้ไหลเข้าคลอง

สายใหญ่เพียงสายเดียว (คั่นคลองชลประทาน) เพื่อให้เกษตรกร 5 อำเภอ คือ อำเภอแม่แตง อำเภอแมริม อำเภอเมือง อำเภอหางดง และอำเภอสันป่าตอง (ในความดูแลของฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษา 4 ฝ่าย 15 เขตส่งน้ำ) ที่ได้รับน้ำชลประทานอยู่ 148,102 ไร่ จำนวน 10,042 ครัวเรือน ให้มีการชลประทานเพียงพอต่อการทำเกษตรกรรม ซึ่งโครงการชลประทานแม่แตง ก็เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่ได้ส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการน้ำชลประทาน

ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึง การเข้ามามีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน ว่ามีปัจจัยอะไรบ้าง ที่ทำให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในการจัดการชลประทาน ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่จะเป็นแนวทางในการจัดการบริหารชลประทานแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน โครงการชลประทานแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน โครงการชลประทานแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษา ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ สำหรับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน โครงการชลประทานแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คาดว่าจะทำให้ทราบถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน โครงการชลประทานแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจนปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการชลประทาน เพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับการประกอบการวางแผนและการปฏิบัติงานทางด้าน การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน ในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

สมมุติฐานในการวิจัย

ลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน ในเขตโครงการชลประทานแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตการวิจัย

1. **ขอบเขต ด้านประชากร** ประชากรที่จะใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ เกษตรกรที่มีส่วนร่วมกับการใช้น้ำโครงการชลประทานแม่แตง จ.เชียงใหม่

2. **ขอบเขต ด้านพื้นที่** ทำการศึกษาในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอแม่แตง อำเภอแม่ริม อำเภอเมือง อำเภออำเภอหางดง และ อำเภอสันป่าตอง

3. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ประกอบด้วยตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม ซึ่งตัวแปรที่นำมาศึกษามีดังนี้

1. **ตัวแปรอิสระ (Independent Variables)** ประกอบด้วย

- ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์ด้านชลประทาน

- ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้รวมของครอบครัว จำนวนแรงงานในครัวเรือน ภาระหนี้สินของเกษตรกร ขนาดพื้นที่ในการทำเกษตร

- ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ สถานภาพการเป็นผู้นำทางสังคม การเป็นสมาชิกผู้นำ การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่นของเกษตรกร การได้รับรู้ข้อมูลและข่าวสาร การติดต่อเจ้าหน้าที่ การได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ ความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน

2. **ตัวแปรตาม (Dependent Variable)** ได้แก่ การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน 3 ด้านดังนี้

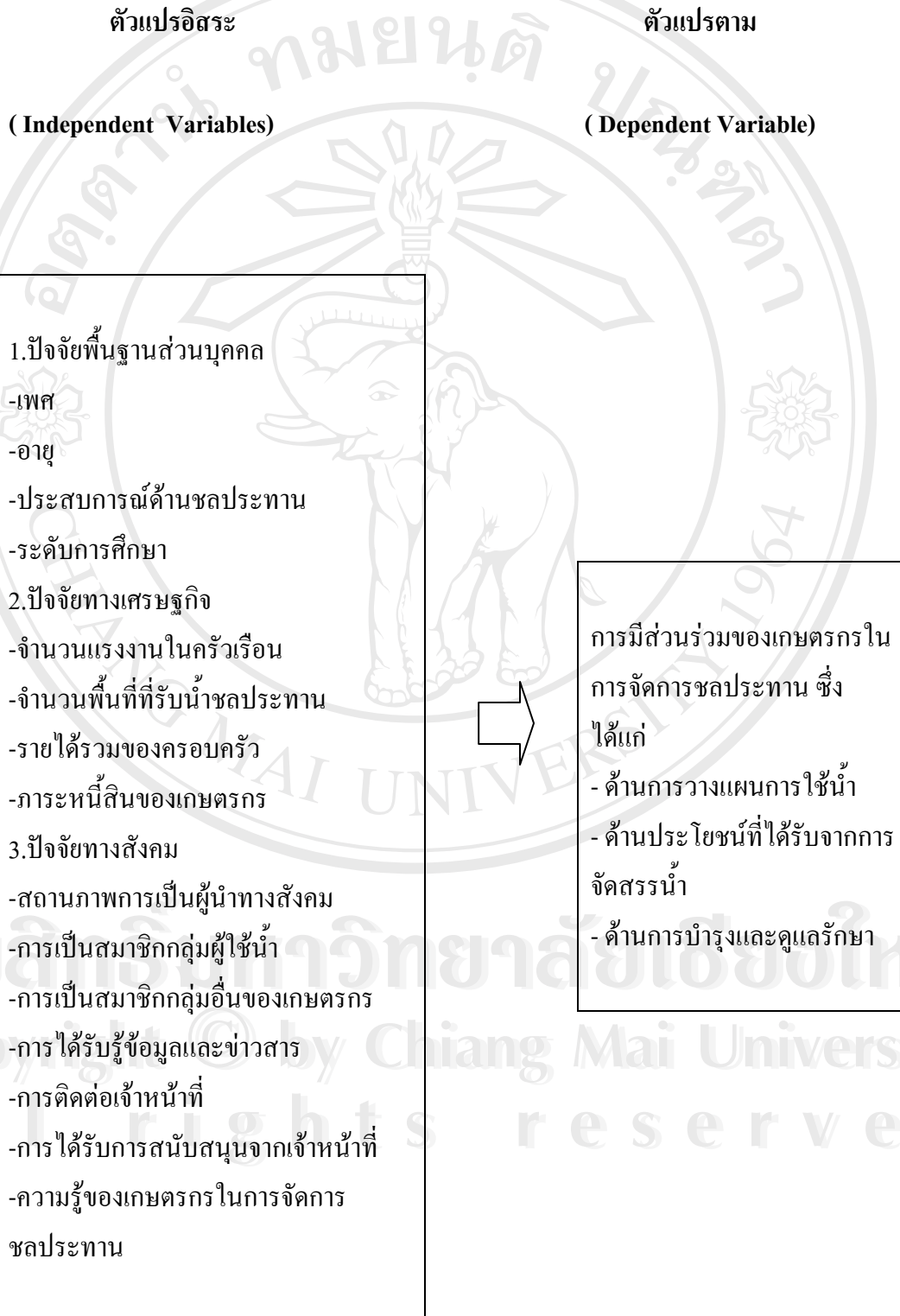
- ด้านการวางแผนการใช้น้ำชลประทาน

- ด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดสรรน้ำชลประทาน

- ด้านการบำรุงและดูแลรักษาชลประทาน

หมายเหตุ เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ ยังอยู่ระหว่างการดำเนินการ การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน จึงไม่สามารถประเมินผลการมีส่วนร่วมได้

โดยมีกรอบแนวความคิด (Conceptual Framework) ดังนี้

7.นิยามศัพท์

โครงการชลประทานแม่แตง หมายถึง โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง เป็นโครงการส่งน้ำที่ขึ้นตรงกับสำนักชลประทานที่ 1 ซึ่งมีหน่วยงานอยู่ 4 ฝ่ายด้วยกัน คือ 1.ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 ครอบคลุมพื้นที่อำเภอแม่แตงและอำเภอแม่อริม 2. ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอแม่อริม และอำเภอเมือง 3.ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 3 ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอหางดง และอำเภอเมือง 4. ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 4 ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอสันป่าตอง

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรที่ใช้น้ำจากชลประทานเพื่อการเกษตรของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

การจัดการชลประทาน หมายถึง การจัดการการใช้น้ำ การวางแผนการใช้น้ำ การจัดสรรน้ำ ตลอดจนการดูแลรักษาคลองส่งน้ำ และบริเวณให้สามารถใช้งานและได้รับประโยชน์จากการชลประทานมากที่สุด

ภาระหนี้สินของเกษตรกร หมายถึง ภาระหนี้สิน ที่เกิดขึ้นในครอบครัว ของเกษตรกรที่ใช้น้ำจากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

การเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ หมายถึง การเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มผู้ใช้น้ำใน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่นของเกษตรกร หมายถึง การเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ เกษตรกร เช่น สมาชิก ธกส. สหกรณ์การเกษตร กองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ

การติดต่อเจ้าหน้าที่ หมายถึง การติดต่อหรือได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับการจัดการชลประทาน จากเจ้าหน้าที่ชลประทาน

การได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ หมายถึง การได้รับ การติดต่อ การส่งเสริม การฝึกอบรม ในเรื่องเกี่ยวกับ การจัดการชลประทาน การปลูกพืชให้เหมาะสมกับฤดูกาล จากเจ้าหน้าที่

ความรู้ของเกษตรกรในการจัดการชลประทาน หมายถึง ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจัดการชลประทานและการใช้น้ำของเกษตรกร จากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

โดยการวัดระดับ ความรู้และความเข้าใจของเกษตรกรในเรื่องการชลประทานและการจัดการน้ำชลประทาน มีดังนี้

-ตอบผิด ได้คะแนนเท่ากับ 0

-ตอบถูก ได้คะแนนเท่ากับ 1

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการชลประทานใน 3 ด้าน ซึ่งได้แก่ การมีส่วนร่วมในด้านการวางแผนการใช้น้ำ การมีส่วนร่วมในประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดสรรน้ำ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการบำรุงและดูแลรักษาชลประทาน

โดยการวัดระดับการมีส่วนร่วม จะวัดในเกณฑ์ 5 ระดับ คือการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด การมีส่วนร่วมน้อย การมีส่วนร่วมปานกลาง การมีส่วนร่วมมาก การมีส่วนร่วมมากที่สุด โดยให้คะแนนดังนี้

การมีส่วนร่วมน้อยที่สุด	ได้คะแนนเท่ากับ	1
การมีส่วนร่วมน้อย	ได้คะแนนเท่ากับ	2
การมีส่วนร่วมปานกลาง	ได้คะแนนเท่ากับ	3
การมีส่วนร่วมมาก	ได้คะแนนเท่ากับ	4
การมีส่วนร่วมมากที่สุด	ได้คะแนนเท่ากับ	5